

Dječji crtež kao sredstvo komunikacije

Dokuzović Živković, Mateja

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:256373>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MATEJA DOKUZOVIĆ ŽIVKOVIĆ

DJEČJI CRTEŽ KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE

Završni rad

Pula, prosinac, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MATEJA DOKUZOVIĆ ŽIVKOVIĆ

DJEČJI CRTEŽ KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE

Završni rad

JMBAG: 0302010428, izvanredni student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij Predškolski odgoj

Predmet: Metodika likovne kulture

Znanstveno područje: : Umjetničko područje

Znanstveno polje: Likovna umjetnost

Znanstvena grana: Likovna pedagogija

Mentor: Breza Žižović, mag.art.paed.

Pula, prosinac, 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mateja Dokuzović Živković, kandidatkinja za prvostupnicu primarnog obrazovanja ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Potpis

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Mateja Dokuzović Živković dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „ DJEČJI CRTEŽ KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
2. LIKOVNI JEZIK.....	7
2.1. Likovni elementi	7
2.2. Kompozicijska načela	7
2.3. Likovni simboli	8
3. ANALIZA DJEČJEG LIKOVNOG URATKA.....	10
3.1. Veličina crteža.....	11
3.2. Boja u dječjim likovnim uradcima	12
4. PSIHOLOŠKE OSNOVE DJEČJEG CRTEŽA	13
4.1. Likovni razvoj djeteta.....	13
4.1.1. Faza šaranja	14
4.1.2. Faza sheme	15
4.1.3. Faza razvijene sheme	17
4.1.4. Faza oblika i pojava.....	18
4.2. Likovni tipovi djece	19
4.2.1. Likovni tipovi djece uvjetovani likovnim sposobnostima	19
4.2.2. Likovni tipovi djece uvjetovani uporabom likovno-izražajnih sredstava	21
4.2.3. Likovni tipovi djece uvjetovani osobnim kompetencijama djeteta.....	23
5. UTJECAJ OMETANJA I POTICANJA DJEČJEG STVARALAŠTVA NA KOMUNIKACIJU CRTEŽOM	25
6. ART TERAPIJA U KOMUNIKACIJI TERAPEUT - DIJETE.....	27
6.1. Crtež kao terapijsko sredstvo	27
6.2. Modeli za razumijevanje art terapije	29
6.3. Art terapija u Hrvatskoj	30
7. LIKOVNA AKTIVNOST U VRTIĆU	31
7.1. Priprema za aktivnost u vrtiću.....	31
7.2. Dječji radovi iz aktivnosti u vrtiću	34
8. ZAKLJUČAK.....	46
LITERATURA.....	47
POPIS SLIKA I CRTEŽA	48
SAŽETAK.....	50
SUMMARY	51

1. UVOD

Dječji crtež je jedan od načina kojim se djeca mogu izražavati. Budući da djeca uglavnom vole crtati, crtež možemo iskoristiti kao uspostavu kontakta s djecom. Kako bi kvalitetno „pročitali“ što nam govori dječji crtež, vrlo je važno da poznajemo likovni razvoj djeteta, te likovni jezik.

Iz dječjeg crteža možemo vidjeti koliko je dijete intelektualno zrelo, te koliko je motorički zrelo. U nekim oblicima psihoterapije s djecom terapeuti koriste dječje crteže kao dio psihodijagnostičke procjene.

Djeca su veliki istraživači i upravo zbog toga ne smijemo uskratiti ili ometati njihove načine istraživanja i izražavanja. U likovnoj kulturi se često susrećemo s tim da odrasli nameću djeci kako će nešto nacrtati tj. izraditi. Problem ometanja nije samo u tome što će dijete nacrtati ili izraditi, već je problem i u tome kako će se dijete naučiti ponašati i razmišljati, ako mu se nešto stalno nameće. Dijete zbog takvog pristupa prestaje stvarati svoje vlastite oblike i počinje koristiti oblike koji su mu nametnuti šablonama i predlošcima drugih. Na taj način ometamo i komunikaciju djeteta jer nam dijete ne može nametnutim oblicima iskazati svoj unutarnji svijet.

Cilj ovog rada je upoznati se s fazama razvoja likovnog jezika djeteta, te navesti sve načine u kojima dječji crtež može poslužiti kao sredstvo komunikacije. U ovom radu ću ukratko analizirati radove djece iz mješovite vrtičke skupine Dječjeg vrtića „Zvončica“ na temu autoportret. Za pisanje završnog rada koristila sam stručnu literaturu te članke.

Ovaj završni radi sadrži sedam poglavlja. Prvo poglavlje je uvod u kojem je ukratko napisano što se nalazi u ovom završnom radu. U drugom poglavlju govorim općenito o dječjem crtežu te razvoju likovnog jezika, odnosno likovnih simbola. Treće poglavlje se odnosi na analizu dječjih likovnih radova, a četvrto poglavlje govori o psihološkim osnovama dječjeg crteža, te o likovnom razvoju djeteta. Peto poglavlje govori o utjecaju ometanja i poticanja dječjeg stvaralaštva na komunikaciju crtežom, a šesto poglavlje govori o art terapiji u komunikaciji terapeut-dijete. Sedmo poglavlje sadrži pripremu za likovnu aktivnost u vrtiću na temu autoportret, te radove djece i kratke razgovore s djecom. Na kraju pišem zaključak rada, navodim popis literature i slika, te sažetak rada.

2. LIKOVNI JEZIK

Svaka umjetnost ima svoj jezik, pa tako postoji i likovni jezik kojim se uspostavlja korelacija s likovnom umjetnošću. Osnovnu strukturu likovnog jezika čine likovni elementi, a to su točka, crta, boja, ploha, površina, volumen, prostor, te kompozicijska načela kontrast, harmonija, ritam, ravnoteža, simetrija, asimetrija, proporcija, dominacija i jedinstvo. Svi likovni elementi prisutni su u svakom likovnom području. Likovni jezik ima dio koji se može naučiti i usvojiti (Jakubin, 1999).

2.1. Likovni elementi

Točka predstavlja osnovnu likovnu vrijednost, a možemo je nizati, graditi, nizati, kombinirati, pravilno i nepravilno raspoređivati, te stvarati tamnije i svijetlije tonove. Jakubin (1999) navodi da **crta** je osnovni likovni element crteža i smatra se temeljem svih oblika likovnog izražavanja. Osnovna svojstva crta su: crte po toku (ravne crte, krivulje), crte po karakteru (tanke, debele, dugačke, kratke, oštre itd.), te crte po značenju (strukturne i konturne). **Boja** obuhvaća dva pojma, fizikalnu osobinu svijetlosti te tvar za bojanje. **Ploha** obuhvaća dimenzije dužinu i širinu, a površina se odnosi na izgled plohe. Osnovna svojstva plohe su tekstura i faktura. Jakubin (1999) **volumen** definira kao obujam nekog tijela u prostoru. Volumen može biti apsolutni (volumen koji je potpuno zatvoren i ispunjen nekim materijalom), udubljeno-ispupčeni (udubljenje i ispupčenje u nekoj apsolutnoj masi), linijski istanjeni volumen (volumen koji podsjeća na crte ili linije), plošno istanjeni, prošupljeni, te mobil (pokretno prostorno tijelo). **Prostor** obuhvaća dvodimenzionalnost i trodimenzionalnost (širina, visina i dubina) (Jakubin, 1999).

2.2. Kompozicijska načela

Kontrast podrazumijeva količinu istovrsnih i raznovrsnih likovnih elemenata, a nastaje kombiniranjem suprotnih veličina (veliko-malo), oblika (obli-uglati), boja (toplo-hladno), crta (tanke-debele) i položaja (horizontalno-vertikalno). **Harmonija** predstavlja međusobnu usklađenost nekih kompozicija. **Ritam** se odnosi na pravilno izmjenjivanje likovnih elemenata. **Ravnoteža** označava jednak odnos između dviju strana, pa

razlikujemo simetričnu ravnotežu, asimetričnu ravnotežu i optičku ravnotežu. **Proporcija** se odnosi na međusobni odnos dijelova neke cijeline, a razlikujemo direktnu proporciju (rast jedne strane proporcionalan je rastu druge strane) i obrnutu proporciju (rast jedne strane obrnuto je proporcionalan rastu druge strane). **Dominacija** podrazumjeva isticanje i naglašavanje određenog elementa, a može se prikazati u formi, veličini, boji itd. **Jedinstvo** se odnosi na ujedinjenje svih likovnih elemenata u jedinstvenu cjelinu.

2.3. Likovni simboli

Likovni jezik se zasniva na likovnim simbolima. Likovni simboli se javljaju spontano i prirodno, te se smatraju izrazom svijesti djeteta. Različite linije su prvi znakovi kojima djeca počinju likovno izražavanje. Kružecim linijama djeca izražavaju kretanje prostorom, dok vibrirajućim linijama izražavaju unutrašnju životnost nečega tj. ono što je vanjskom oku nevidljivo. Šaranje se smatra nedostatkom rada, nedozrelošću i nesposobnošću, a takvim stavom ometamo i zaustavljamo razvoj likovnih sposobnosti djece, jer je šaranje jedna od faza u razvoju dječjeg crteža. Šaranje može biti upozorenje da dijete ne razumije što se od njega očekuje, jer ako se djeci ne da potvrditi da shvaćamo što su htjeli izraziti svojim šaranjem ona postaju zbunjena i ne znaju što se od njih očekuje (Belamarić, 1986).

Belamarić (1986) mrlje objašnjava kao poveću frekvenciju vibrirajućih linija, nastaju veća ili manja zgusnuta i tamna područja. Na mrlje ne treba reagirati negodovanjem ili ignoriranjem jer na taj način ometamo prirodni tok razvoja crteža, razvoj svijesti i sposobnosti djeteta. Djeca se obično izražavaju mrljama kada žele dočarati nešto što je tvrdo i čvrsto opipom.

Neki događaji su trajni, dok drugi nastaju i nestaju, te će takvu pojavu dijete izraziti udarcima olovke po papiru, pri čemu će nastati točke koje skliznu u kratku liniju. Nizom kraćih linija i točaka dijete pokazuje da je uočilo neku pravilnost. Da bi dijete nacrtalo ravne linije mora prekinuti i zaustaviti spontanost kružnog kretanja rukom, te kretanje usmjeriti u smjeru u kojem će održavati ravnu liniju. Vodoravne linije označavaju širenje u prostoru, dok okomite linije izražavaju kretanje uvis ili u dubinu. Takvo crtanje ukazuje da je dijete usvojilo element orijentacije u prostoru – smjer prostora. Kose linije se javljaju kao značenje kretanja, ali se kasnije javljaju kao simbol nesigurnosti i nestabilnosti, jer u prostoru ne stojimo koso bez oslonca (Belamarić, 1986).

Krug je prvi oblik kojeg djeca crtaju. Dječji krugovi nisu nacrtani savršeno, a fazi primarnih simbola krug postaje simbol za svaki pojedinačni oblik, za ljude, životinje ili za stvari, a sebe dijete doživljava kao pojedinačan i izdvojeni oblik što odgovara pojavi da dijete o sebi govori u trećem licu. Kvadrat i pravokutnik kao i krug, mogu predstavljati bilo koju stvar, čovjeka, životinju ili cjelinu. Crtanjem kvadrata dijete pokazuje da se svjesno svoje svijesti, svoja „ja“ jer crtajući kvadrat osjeća se i uočava namjera jer pri crtanju pazi da linija bude ravna, da je zaustavi u pravom trenutku, da joj odredi novi smjer i tako dok ne spoji početak i kraj crte i ne dobije pravilan oblik. Štapić, valjčić, kuglica, pločica i komadić su osnovni simboli u trodimenzionalnom izražavanju, najčešće plastelinom i glinom, dok otvore i dubine djeca istražuju u radu s plastičnim materijalima.

Pomoću slijeda simbola u likovnim radovima moguće je pratiti i razumjeti sadržaje kojima se bavi dječja svijest (Belamarić, 1986).

3. ANALIZA DJEČJEG LIKOVNOG URATKA

Crtež je temelj svih odlika likovnog izražavanja. Kada govorimo o dječjem crtanju možemo reći da je crtanje jedan od osnovnih oblika izražavanja dječje osobnosti. Djeca crtežom izražavaju ono što ne znaju reći usmeno ili ih u tome ometa okolina. Upravo zbog toga dječji crteži su puni poruka koje nam djeca šalju (Kroflin i sur., 1987).

Crtež djeteta je ujedno komunikacijsko sredstvo između djeteta i odrasle osobe i u sebi sadrži likovni jezik koji ima svoje simbole, strukturu, funkciju i značenje. Likovno izražavanje ovisi o stupnju psihičkog razvoja djeteta. U početku su zastupljeniji jednostavni oblici, a kasnije postaju sve složeniji. Sposobnost za likovni izraz djeca razvijaju iz prirodnih potencijala, a te se sposobnosti razvijaju ili oslabljuju onoliko koliko pojedinom djetetu dajemo ili uskraćujemo pravo na individualnosti (Belamarić, 1986).

Kako bih analiza likovnog djela bila potpuna i kvalitetna potrebno je vladati likovnim jezikom i temeljnim stilskim smjernicama kroz povijest umjetnosti. Analiza likovnog djela sadrži četiri analize:

1. *Tematska analiza* – je interpretacija tematskih sadržaja, a čitanje tematskih sadržaja ovisi o dubini analize. Razlikujemo:

- Predikonografski opis – nabranje svega što se može vidjeti; opisivanje koje ne podrazumjeva objašnjenje, isčitavanje psihičkog karaktera likova
- Ikonografski opis – tko je tko, što je što na slici
- Ikonografska interpretacija – pravo značenje tema, motiva i likova
- Ikonološka interpretacija – značenje djela kojeg umjetnik nije zamislio, a sadržano je u djelu (Petrač, 2015).

2. *Likovno-jezična analiza* - je poznavanje i prepoznavanje likovnog jezika. Temeljni elementi za analizu slikarskog djela su;

- Vrsta slikarskog djela
- Elementi forme (likovni jezik)
- Kolorit slike

- Projekcija prostora i vremena
- Vrsta rasvjete, osvjetljenja
- Analiza kompozicije i kompozicijskih odnosa

Temeljni elementi za analizu građevina su;

- Tloct
- Konstruktivni elementi
- Fasada
- Dekorativni elementi (Petrač, 2015).

3. *Likovno-tehnička analiza* – je analiza kojom prepoznajemo i opisujemo tehniku i tehničke postupke. Likovna tehnika i vrste fakture su elementi likovno-tehničke analize.

4. *Stilska analiza* – je prepoznavanje cjelokupnih karakteristika određenog razdoblja, stila, pravca i sl. (Petrač, 2015).

Prema skupini autora (Herceg, Rončević, Karlavaris 2010), navode se četiri kriterija za analizu dječjih likovnih uradaka, a to su:

1. Osobno likovno iskustvo promatrača koji promatra dječji uradak
2. Spontana doživljajna reakcija na neposredan dojam o dječjem uratku
3. Analize dječjeg uratka (fizička pojava djela, individualnost djeteta te prostorno-vremenski okvir nastajanja uratka)
4. Sintetičko doživljavanje likovnog uratka i njegove osnovne poruke.

3.1. Veličina crteža

Dosta autora smatra da veličina crteža ljudske figure može ukazivati na samopoštovanje (Machover, Koppitz, Di Leo, prema Thomas i Silk, 1990). Sitan crtež u odnosu na veličinu očekivanu za dob, se povezuje s niskim samopoštovanjem, anksioznošću i depresijom. Uvećanu ljudsku figuru neki smatraju indikatorom određenih

osobina ličnosti, kao što je agresivnost. Veličina crteža za neke je autore pokazatelj važnosti nacrtanog. Luquet (1933, prema Thomas i Silk, 1990) i istomišljenici smatraju da djeca važnijeg lika crtaju većim od manje važnih likova bez obzira na njihove realne veličine. Fox (1987, prema Thomas i Silk, 1990) je primijetila da djeca svoje roditelje crtaju većima nego "obične ljude", s kojima nemaju nikakav odnos, te je na osnovu toga zaključila da se razlika može objasniti različitim značenjem nacrtanih figura.

Fox i Thomas (1990) predložili su dva mehanizma kojima bi se moglo objasniti variranje veličina dječjeg crteža. Prvi je vrsta obrambenog mehanizma, koji smanjivanjem veličine crteža služi za smanjivanje prijeteće ili povećavanje psihološke distance između crtača i prijetećeg lika. Drugi mehanizam je usvajanje postojećih likovnih konvencija koje nalažu prikazivanje pozitivnih likova većima od negativnih likova.

(<http://www.seminarski-diplomski.co.rs/PSIHOLOGIJA/DecijiCrtez.html> 3.10.2018.)

3.2. Boja u dječjim likovnim uradcima

„Nazivi boja u našoj svakodnevnicima su postali sinonimi za određene emocije. Cimbalò, Beck i Sendziak (1978, prema Boyatzis i Varghese, 1994) utvrdili su da djeca sretno prizore povezuju s narančastom, žutom, zelenom i plavom bojom, dok tužnim prizorima pridaju smeđu, crnu i crvenu boju”.

(<http://www.seminarski-diplomski.co.rs/PSIHOLOGIJA/DecijiCrtez.html> 3.10.2018.)

Lowenfeld i Brittain (1970, prema Milne i Greenway, 1999) su primijetili da boja postaje važna djeci u razdoblju od 4. do 7. godine, a tek u dobi od 7. do 9. godine djeca boju koriste za prikaz specifičnih objekata. Do 14. godine u mogućnosti su specifičnim emocijama reagirati na različite boje. Tople boje povezuju sa aktivnošću i energijom, a tamne sa mirnošću ili opasnošću (Luscher, 1948).

(<http://www.seminarski-diplomski.co.rs/PSIHOLOGIJA/DecijiCrtez.html> 3.10.2018.)

Plava boja simbolizira mir i ravnotežu, dok crvena boja označava borbenost, strast, a može ukazivati na uznemirenost kod djeteta. Zelena boja simbolizira smirenost, boja je nade i života, kod djece može označavati potiskivanje osjećaja. Žutu boju koriste otvorenija djeca, a može upućivati na ljubomoru i nesigurnost. Crna boja najčešće ukazuje na tugu, strah, starost i smrt, dok ljubičastu više koriste djeca koja su smirenija

(<http://terapeut-u-kuci.com/analiza-djecjeg-crteza/> 3.10.2018.)

4. PSIHOLOŠKE OSNOVE DJEČJEG CRTEŽA

Prema Karlavarisu (1988) psihološke osnove likovnog odgoja obuhvaćaju četiri područja: psihološki aspekt likovnog stvaranja, likovno stvaranje; njegov razvoj kod djece te likovnu tipologiju, psihološki aspekt doživljavanja umjetničkih djela i specifičnosti recepcije umjetničkih djela od strane djece. U stvaranju dječjeg crteža razlikujemo dva vremenski izdvojena toka, jedan je sam stvaralački proces koji je unutarnje prirode, a drugi je uvjetovan kontaktima subjekta sa sredinom. Likovno stvaralaštvo je poseban proces s određenim karakteristikama (Karlavaris, 1988).

Crtež može poslužiti za procjenu emocionalnih smetnji. Emocionalno stanje djeteta pokazuje se u njegovom crtežu. Crtež služi izražavanju tegoba, potreba djeteta, strahova i traumi. Crtež obitelji pokazuje često kakav je položaj djeteta u obitelji i o njegovim osjećajima prema članovima obitelji. Često je najveća osoba i ona za koju dijete osjeća najveću toplinu; tamni i najveći lik – prijeteća osoba. Pokazuje se da djeca poput odraslih prilagođavaju linije i boju svojih crteža osjećajima, stanjima i raspoloženjima – npr. crtež u veselom tonu (sunce, cvijeće). Ponekad je važan i raspored crteža na papiru – stisnut na dno – može ukazivati na bojažljivost. Međutim, nije moguće sigurno utvrditi jedinstveni jezik linija, oblika ili boja zavisano o osjećajima, te zbog toga treba oprezno donositi zaključke. Trebalo bi od djeteta tražiti da samo interpretira ono što je nacrtalo. Nikada se samo na temelju crteža ne mogu donositi zaključci o djetetovu intelektualnom statusu ili osjećajnom stanju (https://ldap.zvu.hr/~mirna/crtez_NOVO%202007.htm, 1.9.2018.).

4.1. Likovni razvoj djeteta

Likovni razvoj djeteta se može podijeliti u pet faza: faza šaranja, faza sheme, faza razvijene sheme, faza oblika i pojava, faza punog izraza. Nakon rođenja do godine i pol starosti djeca nemaju sposobnosti ni potrebe za likovnim izražavanjem, a uz to im motorika ruke nije dovoljno razvijena. Upravo povlačenjem prvih šara započinje razvoj likovnog izražavanja. Na slici možete vidjeti likovni razvoj predškolskog djeteta s raznim motivima u određenoj dobi djeteta (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

uzrast/god. i mj.	čovjek	mačka	cvijet	stablo
0,6 - 1,5				
1,6 - 2,5				
2,6 - 3,5				
3,6 - 4,5				
4,6 - 5,5				
5,6 - 6,5				
6,6 - 7,5				

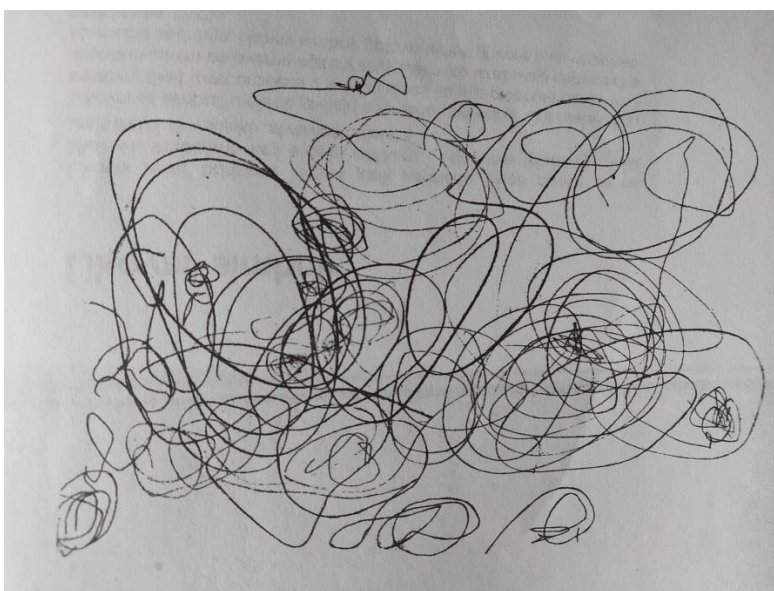
Slika 1. Likovni razvoj djeteta (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

4.1.1. Faza šaranja

Faza šaranja (od 1 do 3 godine) je faza u kojoj se šare mijenjaju od jednostavnih crta do kružnih crta. Na karaktere i promjene u vrsti šaranja utječe motorika. U ovom razdoblju djeca trebaju crtati s mekim i intenzivnim grafičkim materijalom, dok se u drugim fazama, ovisno o dobi djeteta, mogu koristiti i drugi materijali (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). Prvi likovni znakovi kojima se djeca izražavaju su različite linije. Ovisno o razvoju pojedinog djeteta stvaranje linija može se dogoditi ranije ili kasnije, a najčešće se javlja oko druge godine. Djeca linijama izražavaju događanja i vlastita viđenja vizualnog

svijeta, a linije zbog jednodimenzionalnosti odgovaraju ovoj dobi djeteta. Stvaranjem kružićih linija djeca iskazuju svoje proživljavanje nekog događaja, ujedno pokazuju opažanje različitosti i važnosti događaja te izražavaju kretanje prostorom. U ovoj razvojnoj fazi djeca ne izdvajaju pojedine oblike, već su oni sastavni dio događanja. Šaranje se obično smatra nezrelošću i nesposobnošću djeteta jer se u kretanjima i strukturama linija ne prepoznaju konkretni oblici i sadržaji. Takvim stavom ometamo i zaustavljamo razvoj likovnih sposobnosti djece. Mehaničko šaranje može ukazivati na negodovanje, ljutnju i nerazumijevanje, te se linije agresivno lome i sukobljavaju. Treba obratiti pažnju ukoliko dođe do mehaničkog šaranja jer ono je signal da dijete ne razumije ono što se od njega očekuje ili ne može i ne razumije situaciju. Ako se preko toga prijeđe nastaje kraći ili dulji zastoj u razvoju djeteta (Belamarić, 1986).

Slika 2. Faza šaranja (Belamarić, 1986)

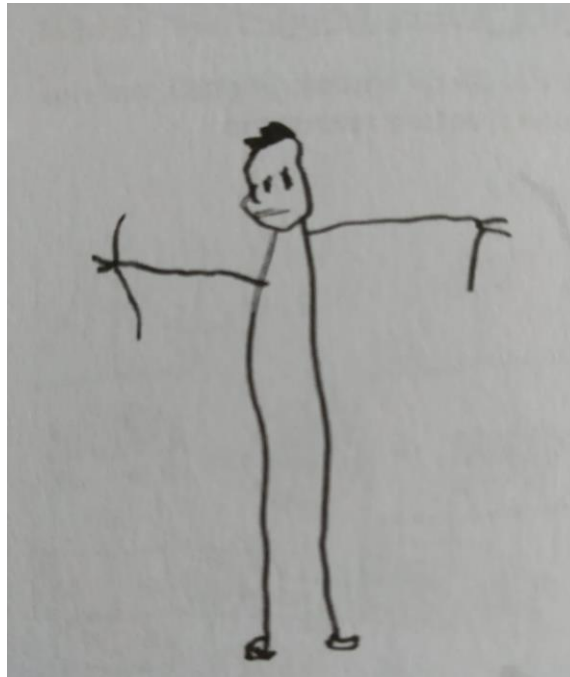
4.1.2. Faza sheme

Faza sheme (od 3 do 6 godina) je faza u kojoj se prikazuju prepoznatljive figure i objekti, tj. u ovoj fazi se prepoznaje namjena djeteta da nešto prikaže, ali ti prikazi su oskudni. Ono što djeca prikazuju važno je za njih, a ono što dijete smatra nevažnim izostaviti će sa crteža, neovisno o poznavanju tih elemenata. Dijete u toj dobi ne poznaje

proporcionalnost pa se u prvom planu nalazi ono što mu je važno, te je to prikazano kao najveće. Na ljudskom tijelu djeca te dobi obavezno prikazuju lice i detalje (oči, usta,...), a udovi (ruke, noge) su obično nacrtani bez oblika tijela (glavonošci). Tijelo djeca najčešće prikazuju kao krug, pravokutnik i sl., a ruke i noge nemaju debljinu. U ovoj fazi djeca rado crtaju objekte kao što su kuća, cvijet, stablo i sl. (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Uz pomoć raznovrsnih rima i ritam pjesmica možemo pomoći djetetu da prihvati neku shemu. Npr. crtanje glave – „Točka, točka, točkica, crta, crta, crtica i gotova je glavica“. Nije dobro djeci nametati naše viđenje neke sheme, je takvim postupcima ometamo njihov likovni razvoj i djeca pri crtanju upotrebljavaju naše viđenje vizualnog oblika, umjesto da prikažu svoje viđenje. (Belamarić, 1986).

Slika 3. Faza sheme – glavonožac (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

4.1.3. Faza razvijene sheme

Faza razvijene sheme (od 5 do 8 godina) je faza u kojoj djeca shemu nekog objekta upotpunjuju s detaljima, te prikazuju pokrete. Npr. u shemi čovjeka, čovjek ima uši, kosu, obrve itd. Shema čovjeka dobiva debljinu ruku i nogu, te se primjećuju se detalji poput nakita, obuće, odjeće i sl. Pokrete prikazuju prikazom profila glave, savijanjem udova itd. Kod prikaza prostora primjećuje se da tlo crtaju na dnu papira, dok je vrh papira odijeljen trakom koja predstavlja nebo. Kod djece je u ovoj fazi uočljivo oponašanje, tj. što jedno dijete nacrtala druga djeca crtaju slično, pa se događa da skoro svi imaju slične crteže. U ovoj fazi se proširuje i broj tema koje djeca crtaju, pokušavaju crtati realističnije, ali su u tome još nevjешti (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Česta je pojava i da djeca u ovoj fazi crtaju kuće tako da se vide i sve sobe u njoj, jer pokušavaju nacrtati što više detalja kako bih pokazali što sve znaju crtati. Još uvijek djeca ne poštuju proporcije, pa je pri pregledavanju radova, u dijagnostičke svrhe, teško reći što djeca naglašavaju, što ističu kao neki dramatični naglasak i što bi bilo zabrinjavajuće. Tijekom ove faze djeca započinju s prikazom ilustriranih događaja koji slijede jedan drugi (Petrač, 2015).

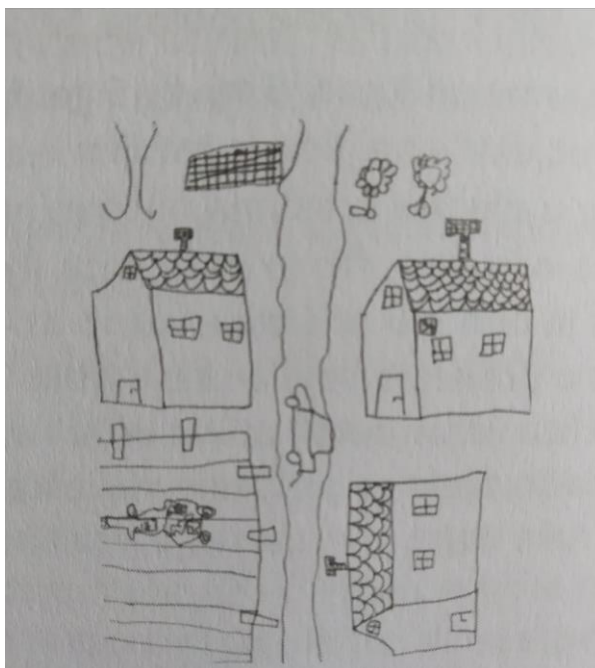
Slika 4. Faza razvijene sheme (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

4.1.4. Faza oblika i pojava

Faza oblika i pojava (od 8 do 10 godina) je faza u kojoj djeca realnije prikazuju figure i objekte, te osnovne prostorne odnose. Djeca počinju preciznije upotrebljavati boju u više nijansi. Neka djeca se obeshrabre, pa im je potrebno da imaju poticajnu okolinu kako bi nastavili daljnji razvoj kreativnih vještina. U ovoj fazi se povećavaju tehničke mogućnosti djeteta i djeca istražuju različite materijale (Petrač, 2015).

U dječjim radovima u dobi od 4 godine i 6 mjeseci pa do 9 godina, zapažaju se različite osobine likovnog izraza pa razlikujemo: transparentni rendgenski crtež, dinamičnost crteža, prevaljivanje crteža i cjelovitost prikaza motiva. Transparentni rendgenski crtež pojavljuje se kada djeca imaju sve veće zanimanje za pojave iz vanjskog svijeta (npr. djeca prilikom crtanja kuće crtaju i ono što misle da se u kući događa ili kupljeno voće u torbi kupca s tržnice i sl.). Dinamičnost crteža je pojava koja nastaje kada djeca prikazuju pokrete kako bi objasnili neku radnju, npr. žele prikazati kako netko želi uhvatiti loptu sa zemlje pa crtaju produžene ruke. Prevaljivanje crteža je pojava koja je posljedica teškoća prikaza u prostoru. Prostorne relacije podizanja razine zemlje djeca prikazuju na paralelnoj liniji koja je iznad prvog plana (npr. prikazana stabla i kuće izgledaju kao prevaljene). Cjelovitost prikaza motiva je pojava u kojoj djeca shvaćaju cjelovite pojave okolini, te na crtežu prikazuju širi sadržaj od zadanog pojedinačnog motiva (npr. ako zadamo djeci da nacrtaju sidro oni će nacrtati sidro i cijeli brod).

Na osnovu radova utvrđujemo razvojne faze djeteta u različitim područjima kao što su motorika, govor, emocionalni i socijalni razvoj, razvoj igre i sl. (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Slika 5. Faza oblika i pojava – razina zemlje i prevaljivanje
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

4.2. Likovni tipovi djece

Svako dijete ima određene osobine, pa se iz tog razloga i dječji radovi mogu razlikovati. Na osnovu dječjih radova možemo odrediti kojem likovnom tipu pripada dijete. Odgojitelji bi trebali svoj rad prilagođavati uvažavajući dječje osobine, kompetencije i likovne tipove. Razlikujemo likovne tipove djece uvjetovane likovnim sposobnostima, likovne tipove djece uvjetovane uporabom likovno-izražajnih sredstava i likovne tipove djece uvjetovane osobnim kompetencijama djeteta. Kod svakog djeteta javlja se kombinacija likovnih tipova, te u većini slučajeva ne postoji čisti likovni tip djeteta (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

4.2.1. Likovni tipovi djece uvjetovani likovnim sposobnostima

Likovne tipove djece uvjetovane likovnim sposobnostima dijelimo na vizualni tip, intelektualni tip, ekspresivni tip, senzitivni tip, tip vizualnog pamćenja, analitički tip i sintetski tip. Vizualni tip je dijete čiji izraz teži da mu likovni izraz bude realan, te se takva djeca lako izražavaju motivima iz okoline. Imaginarni tip je dijete čiji je izraz bogat

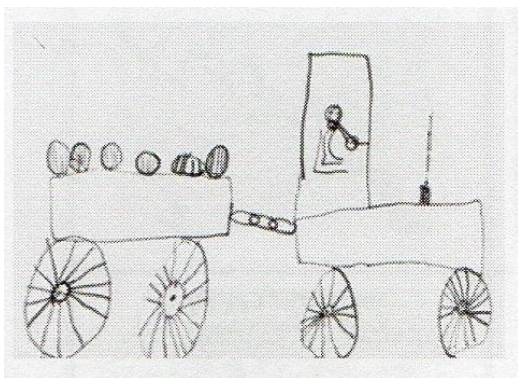
neobičnim i neočekivanim motivima, tj. naklonjeno je mašti. Intelektualni tip je dijete čiji se izraz temelji na vizualnom pamćenju, dok je ekspresivni tip dijete čiji se izraz temelji na vlastitim emocijama. Senzitivni tip je dijete čiji se izraz temelji na osjetljivom opažanju, te se lako motivira neobičnim poticajima. Analitički tip je dijete čiji se izraz temelji na zapažanju detalja, a sintetski tip je dijete čiji se izraz temelji na cijelini samog izraza (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

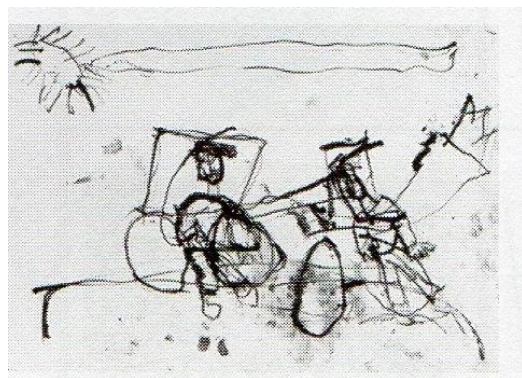
Slika 6. Vizualni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 7. Imaginarni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 8. Intelektualni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

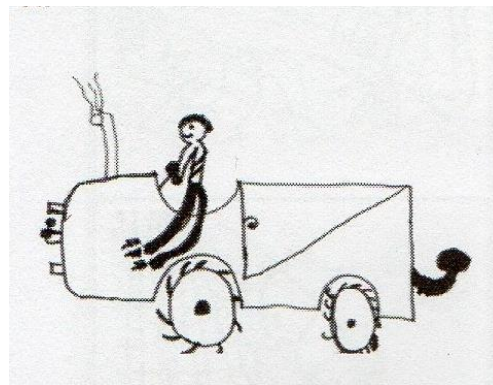

Slika 9. Ekspresivni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

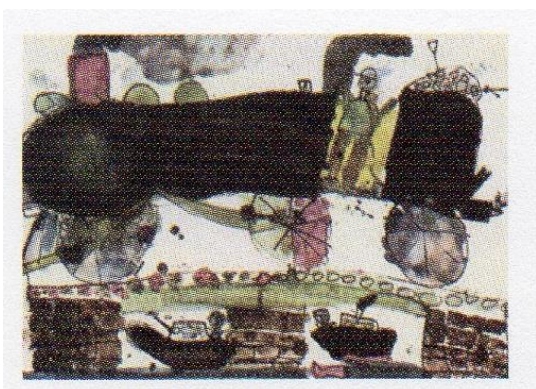

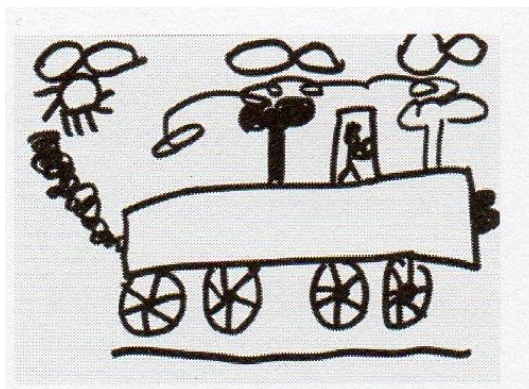
Slika 10. Senzitivni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 11. Tip vizualnog pamćenja
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 12. Analitički tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 13. Sintetički tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

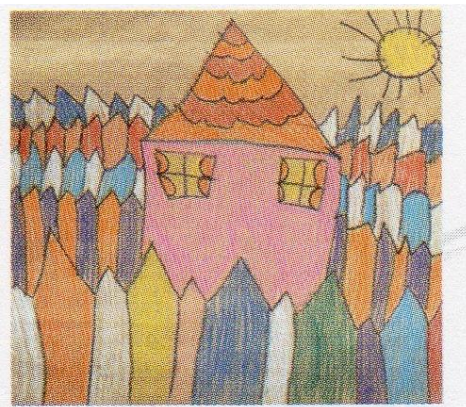
4.2.2. Likovni tipovi djece uvjetovani uporabom likovno-izražajnih sredstava

Likovne tipove djece uvjetovane uporabom likovno-izražajnih sredstava dijelimo na koloristički tip, grafički tip, konstruktivni tip, impulzivni tip, prostorni tip i dekorativni tip. Koloristički tip je dijete čiji se izraz temelji na upotrebi intenzivnih boja, dok je grafički tip dijete čiji je izraz pretežno usmjeren na upotrebu crta. Konstruktivni tip je dijete čiji se izraz temelji na jasnim geometrijskim oblicima. Impulzivni tip je dijete čiji se izraz temelji na spontanosti. Prostorni tip je dijete čiji se izraz temelji na prikazu prostora, a kasnije perspektive, dok je dekorativni tip dijete čiji se izraz temelji na upotrebi ploha i ritmičkog rasporeda likovnih elemenata (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

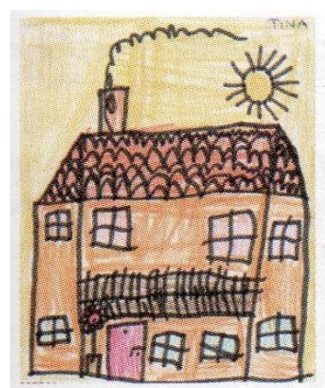
Slika 14. Koloristički tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 15. Prostorni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 16. Dekorativni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 17. Grafički tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 18. Konstruktivni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

Slika 19. Impulzivni tip
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

4.2.3. Likovni tipovi djece uvjetovani osobnim kompetencijama djeteta

Likovne tipove djece uvjetovane osobnim kompetencijama djeteta dijelimo na motoričko-tehnički tip, nespretan tip, brz likovni tip, spor likovni tip, pedantan likovni tip, površan likovni tip, aktivan likovni tip i pasivan likovni tip. Motoričko-tehnički tip je dijete koje ima razvijenu motoriku ruke, pa crteži izgledaju kao tehnički crtež, a nespretan tip je dijete koje nije dovoljno razvilo motoriku, te se u radu primjećuju nespretne crte i mrlje. Brz likovni tip je dijete koje brzo ostvaruje svoj rad i ne obraća pažnju na finoću likovnog izražaja, dok je spor likovni tip dijete koje sporo ostvaruje svoj rad. Pedantan likovni tip je dijete koje svjesno rješava svoj zadatak i nada se ostvarenju očekivanih postignuća, a površan likovni tip je dijete koje se žuri završiti svoj rad, najčešće bez emocija. Aktivan likovni tip je dijete koje u svoj rad ulaže puno energije i truda, dok je pasivan likovni tip dijete koje se teško motivira i dugo se odlučuje što će raditi (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Na slici 20 možete vidjeti različito likovno izražavanje istih motiva djece rane i predškolske dobi (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Slika 20. Različito likovno izražavanje istih motiva djece rane i predškolske dobi
(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010)

5. UTJECAJ OMETANJA I POTICANJA DJEČJEG STVARALAŠTVA NA KOMUNIKACIJU CRTEŽOM

Okolina osjeća potrebu kako treba djetetu pokazati što da crta, kako da crta, kako nešto treba naslikati ili napraviti, ali s takvom „pomoći“ zapravo dolazi do kontraefekta i ometa se kreativnost djece. Zbog nerazumijevanja i nepoznavanja uloge i funkcije dječjeg likovnog jezika dolazi do ometanja dječjeg stvaralaštva. Prema Belamarić (1986) razlikujemo dva načina ometanja dječje kreativnosti, a to su izravno miješanje i interveniranje u likovne radove.

Najčešći primjer izravnog miješanja je crtanje djeci. Crtamo im oblike koje oni mogu prepoznati ali time ugrožavamo njihovo opažanje i shvaćanje određenih oblika i navikavamo ih na pasivnost. Drugi primjer izravnog miješanja je ispravljanje tj. „popravljanje“ dječjih radova. Ovakvim načinom ometanja narušavamo viđenje djeteta, te mu stvaramo nesigurnost i nepovjerenje u vlastite oblike i u djeci se budi osjećaj nemoći. Treći primjer izravnog miješanja je korištenje slikovnica za bojanje. Njihovim korištenjem djeci urezujemo u pamćenje određene shematske prikaze, koje oni kasnije upotrebljavaju u svom izražavanju. Time ih uvjeravamo da oni nisu sposobni za realizaciju vlastitog likovnog rada, te se kod djece ograničava sposobnost i potreba za opažanjem. Izlaganjem dječjih radova na svim mjestima dolazi do toga da djeca nesvjesno percipiraju radova, pa kasnije kad se izražavaju nesvjesno tim primjerima zaklanjaju svoja vlastita viđenja. Širenje shematskih oblika među djecom je sve češća pojava koja dovodi do smanjivanja jednog djela sposobnosti djece, jer shematske oblike preuzimaju i jedni od drugih (Belamarić, 1986).

Kao drugu skupinu ometanja dječje kreativnosti prema Belamarić (1986) čine odgojni postupci i stavovi. Vrednovanjem, procjenjivanjem ili uspoređivanjem likovnih radova blokiramo njihov osjećaj slobode, spontanost i sposobnost stvaranja nečeg novog. Pri ocjenjivanju djeci pada zadovoljstvo ako nekad dobiju nižu ocjenu nego prethodni put, te ako se to učestalo ponavlja dijete se povlači i odustaje od likovnih aktivnosti. Isticanje i nadmetanje među djecom potiču odrasli upravo zbog vrednovanja i uspoređivanja radova pred djecom. Zbog neupućenosti u likovni jezik i razvoj likovnih sposobnosti djece, dolazi do još apsurdnijih pojava, prvenstveno to da djecu prozivamo nesposobnima. Komentiranjem i prigovaranjem loše utječemo jednako kao i ocjenjivanjem. Dijete postaje

nesigurno i gubi interes za likovne aktivnosti. Prenaglašavanjem vrijednosti, tj. pretjerivanjem u pohvalama također nije dobro jer dijete zamjenjuje ciljeve, umjesto da uživa u aktivnosti jedini cilj mu postaje pohvala. Inzistiranjem na urednosti dječjeg likovnog rada postizemo suprotni učinak, jer djeca od straha da nešto ne uprljaju postaju nespretna pa se upravo to i dogodi. Slučajne mrlje ne umanjuju vrijednost dječjeg crteža. Precizno crtanje u dječjim radovima nije vrijednost već upravo neodređenost oblika čini crteže posebnima i oni su zapravo sastavni dio dječjeg likovnog izraza (Belamarić, 1986).

Djeca se najbolje izražavaju kada im damo slobodu da budu ono što jesu. Potrebno je očuvati dječju radoznalost i interes jer upravo to je osnovni uvjet za stvaralaštvo djece. Ukoliko djeca imaju potisnut i otupljen unutrašnji poriv potrebno je kod njih probuditi radoznalost i interes za ono što se događa oko njega. Prema Belamarić (1986) postoji nekoliko načina da se kod djece probudi interes za pojave u svijetu, te njihovo likovno izražavanje. Usmjeravanje opažanja je najjednostavniji poticaj djece kako bi usmjerili opažanja na neke pojave i oblike. To najbolje postizemo postavljanjem raznovrsnih pitanja. Dijete na pitanja ne mora odgovoriti samo verbalno već njegov odgovor može biti i dodir, osmijeh, čuđenje i sl. Promatranjem dijete otkriva i pamti oblike, pojave i njihove odnose i značenja, te ih kasnije izražava svojim likovnim jezikom (Belamarić, 1986).

Aktiviranje sjećanja je također način pokretanja likovnog interesa i izražavanja. Postavljanjem pitanja djecu usmjeravamo na opažanja i na prisjećanje na ono što se već dogodilo. Likovni radovi koji su nastali prema sjećanju obično sadrže značenje i odnose među oblicima i cjelovitost događaja, dok likovni radovi koji su nastali nakon usmjerenog promatranja sadrže više pojedinačnih podataka. Maštanjem se najčešće stvaraju nove varijante i slike na osnovu događaja ili pojava, dok zamišljanjem djeca prikazuju pojmove iz nevidljive stvarnosti. Zamišljanje i maštanje su sposobnosti kojima potičemo djecu na slobodu i neometano likovno izražavanje. Igra s likovnim materijalima ima više namjena. Djeci daje osjećaj slobode, potiče na upoznavanje i ispitivanje mogućnosti likovnog sredstva. Djeca kroz igru stvaraju različite strukture i prostorne orijentacije. Stvaralaštvo djece se najuspješnije potiče novim sadržajima koji su djeci nepoznati, a važno je djecu poticati i da sama otkriju nove sadržaje. Nenametljivim potvrđivanjem vrijednosti likovnog rada potvrđujemo djetetu da je na dobrom putu, te dijete na takav način stvara osjećaj sigurnosti i slobode (Belamarić, 1986).

6. ART TERAPIJA U KOMUNIKACIJI TERAPEUT - DIJETE

„Art terapija je integrativni, dubinsko-psihološki i hermeneutički pristup koji obuhvaća uporabu različitih elemenata umjetnosti s ciljem unaprjeđenja zdravlja i bržeg oporavka pojedinca“ (Škrbina, 2013; str 46). Art terapija je pojam koji se u različitim literaturama može naći pod drugačijim nazivima npr. „terapija igrom“ (Webb, 1991), „ekspresivna terapija“ (Ayalon, 1987), „kreativni susret“ (Barath i sur., 1996) i sl.

Art terapija je likovna aktivnost koja teži ozdravljenju, a prilagođena je svakoj osobi s posebnim potrebama, ali i podrazumijeva drugačiji način shvaćanja umjetnosti. Elementi art terapije koriste se u dijagnosticiranju raznih stanja i zbog takvih svojstava art terapija se svrstava u komplementarno-suporativnu terapiju. „Terminom komplementarno-suporativne terapije označavaju se sve dodatne terapijske metode koje podupiru, odnosno nadopunjuju osnovnu terapiju.“ (Škrbina, 2013; str. 45).

6.1. Crtež kao terapijsko sredstvo

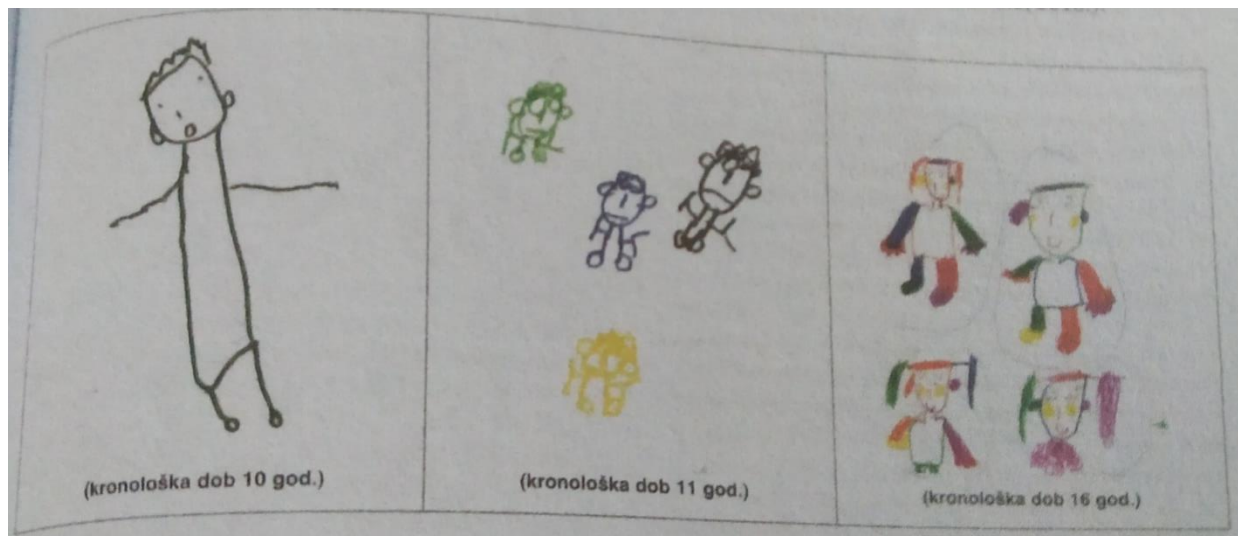
Crtež može otkriti puno toga o unutrašnjem svijetu neke osobe, te ga koristimo kao pokazatelj napretka terapije. Crtež je značajan u radu s osobama oboljelim od psihičkih bolesti. Različito će se izraziti osoba koja boluje od epilepsije, depresije i shizofrenije. Prilikom analize likovnih radova pojedinaca pažnja je usmjerena na određene elemente. Neki od elemenata za analizu kreativnih ostvarenja osoba oboljelih od psihičkih bolesti su: kakva je opažajna sačuvanost i kolike su joj dimenzije, kako se na crtežu manifestira stupanj socijalne maturacije, kakva je psihomotorna spretnost te koordinacija finih pokreta šake, ponašanja u prostornim odnosima površine papira, kako komentira naslikano itd.

Crtež u radu sa zlostavljanom djecom također je vrlo koristan jer djeca kroz jednostavan crtež mogu prenijeti složenost potisnutih i neizrečenih osjećaja. Crteži zlostavljane i zanemarivane djece puni su agresivnih i depresivnih elemenata, te daju informaciju o tome kako djeca vide sebe u odnosu na traumatičan događaj (Škrbina, 2013).

Crteži se mogu koristiti u pedijatriji kod različitih medicinskih stanja jer reflektiraju djetetovo samopoimanje, stavove, strahove i sukobe, te su način za uspostavljanje dobre interakcije terapeut-dijete. „Sudjelovanje u likovnoj aktivnosti hospitaliziranom djetetu može pomoći obnoviti osjećaj nade, samopoštovanja, autonomije, kompetencije, a ujedno takva aktivnost pruža mogućnost za sigurno izražavanje osjećaja“ (Škrbina, 2013; str. 132).

Crteži u radu s djecom s hiperkinetskim poremećajem (ADHD) imaju dosta prednosti jer je crtanje aktivnost usmjerena djetetu, pri čemu dijete koristi svoje naučene vizualne vještine. To je vrlo važno jer djeca s ADHD-om imaju poteškoće s pamćenjem već naučenih sadržaja. Kod likovne aktivnosti za djecu s ADHD-om potrebno je prilagoditi aktivnost, prostor i pribor. Ponekad je bolja grupna likovna aktivnost od individualne, jer u grupnom radu ciljevi mogu biti unaprijeđenje socijalnih vještina i učenje vještina i strategija za postizanje uspjeha (Škrbina, 2013).

Kada govorimo o radu s osobama s intelektualnim teškoćama uspoređujemo kronološku dob djeteta s fazama likovnog razvoja. Primjer crteža djeteta s intelektualnim teškoćama možete vidjeti na slici 21. Vrlo je važno u likovnom radu s djecom s intelektualnim poteškoćama osigurati spontanost u emocionalno sigurnoj okolini.

Slika 21. Crtež čovjeka djeteta s intelektualnim teškoćama (Škrbina, 2013)

Crtež u radu s djecom s autizmom može biti koristan jer djeca s autizmom imaju problema s izrazitim i trajnim oštećenjem razvoja socijalnih interakcija, s razvojem verbalne i neverbalne komunikacije te imaginativne aktivnosti. Likovni programi moraju biti individualizirani i zasnovani na jedinstvenim potrebama pojedinog djeteta. Materijali se biraju prema senzornim potrebama djeteta te se na taj način mogu izbjeći nepoželjna ponašanja djece.

6.2. Modeli za razumijevanje art terapije

Model kontinuirane ekspresije baziran je na razvojnim idejama Piageta i Burnera. Začetnici ovog modela su Kagin i Luserink (1978)., a odnosi se na četiri razine;

1. Senzomotorno-kinestetička razina (djelovanje)

- važan je pokret i njegovo izazivanje jer se na taj način osobi omogućuje istraživanje motoričkom aktivnošću
- važno je senzorno iskustvo koje podrazumijeva dodir, vid i sl.

2. Perceptivno-afektivna razina (oblik)

- pojedinac se uključuje u kreativnu aktivnost pomoću elemenata umjetnosti; glazba, boja, linija i sl.
- pojedinac razvija svoje ideje i pokazuje emocije.

3. Kognitivno-simbolička razina (shema)

- pojedinac koristi svoje logičke i analitičke vještine kako bi riješio problem i pronašao smisao

4. Kreativna razina

- je integracija svih prije navedenih razina, te pojedinac koji dođe do ove razine može svoju kreativnost proživjeti kao cjelinu navedenih razina (Škrbina, 2013).

Model predstavljanja baziran je na stavu da je kognitivni razvoj najvažniji za različite načine izražavanja. Začetnici ovog modela su Johnson i Sandel (1974). Bazira se na ekspresiji sebe kroz geste, slike i sl. kreativne medije. Bitno je procijeniti koji medij najbolje pomaže osobi da se izrazi (Škrbina, 2013).

Model kreativne osi sastoji se od šest faza, a osnivač modela je Avi Goren-Bar (1997). On smatra da se ovaj model može koristiti kada se želi vidjeti kako se pojedinac razvija kroz faze. Faze Goren-Bara su;

1. Kontakt

- pojedinac je u kontaktu s različitim kreativnim materijalima i medijima
- omogućuje mu se eksperimentiranje

2. Organizacija

- nakon odabira materijala pojedinac se priprema za realizaciju
- organizira prostor, kombinira sredstva

3. Improvizacija

- metodom pokušaja i pogreški pojedinac stvara i istražuje materijale
- promatra ono što je stvoreno i zaključuje odnose elemenata crteža

4. Središnja tema

- definira se tema i postaje jasna
- pojedinac stvara slike i ulaže više truda u određene dijelove rada

5. Elaboracija

- važno je vrijeme u kojem pojedinac slijedi formaciju središnje teme

6. Očuvanje

- pojedinca rad može prezentirati, spremiti ili se udaljiti od njega (Škrbina, 2013).

6.3. Art terapija u Hrvatskoj

Godine 1981. psihijatar Branko Pražić u Zagrebu je osnovao Udruženje likovnih terapeuta. Pristup se razlikovao od suvremene art terapije. Bavljenje art terapijom zahtjeva visoku stručnost, zrelost i iskustvo, te svijest o usavršavanju. U Hrvatskoj još uvijek ne postoji model edukacije kao što je u stranim zemljama, pa često liječnici, medicinske sestre, radni terapeuti i sl. vjeruju da se bave art terapijom kada ponude pribor za slikanje svojim pacijentima, te ih potaknu na stvaralaštvo. Posljednjih godina se u Hrvatskoj provodi uvodna edukacija iz art terapije za studente različitih područja; psihologije, pedagogije, psihijatrije i defektologije.

(https://hrcak.srce.hr/%20index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=198793, 28.9.2018.)

7. LIKOVNA AKTIVNOST U VRTIĆU

Kako bih upotpunila ovaj rad, te pokazala kako je komunikacija vrlo bitna u analiziranju dječjih likovnih radova, odradila sam likovnu aktivnost u Dječjem vrtiću „Zvončica“ u Puli. U aktivnosti je sudjelovala mješovita skupina u dobi od 3 do 6 godina, no nažalost taj dan je bio prisutan manji broj djece u skupini, pa nisu svi sudjelovali u aktivnosti.

7.1. Priprema za aktivnost u vrtiću

Ustanova: Dječji vrtić „Zvončica“ Pula

Datum: 18.7.2018.

Odgojna skupina: mješovita vrtićka skupina „Pčelice“

Broj djece: 20

Odgojiteljica: Tamara Trbojević Čaušević

Psihofizičke karakteristike djece: Mješovita vrtićka skupina u dobi od 3-6 godine života, upisano je 20-ero djece, od toga 8 dječaka i 12 djevojčica. Većina djece je snalažljiva, razigrana, aktivna, dok ima pojedinaca koji se odvajaju od grupe: D.C. ima potrebu da bude u centru pozornosti, ukoliko nešto nije kako si je zamislio vidljivo iskazuje ljutnju. S.C. prešao je iz jasličke u vrtićku skupinu prije ljetnih mjeseci, ali je i dalje vrlo osjetljiv, nesiguran. I.B., N.R. i A.G. nedavno su prešle iz jasličke u vrtićku skupinu. Budući da su najmlađe u grupi nisu u centru pozornosti, ali uvijek pronađu sadržaje i aktivnosti kojima će se baviti. U skupini nema djece s teškoćama u razvoju.

Motiv: Autoportret

Likovno područje: slikarstvo

Likovna tehnika: slikarska tehnika – tempera

Likovni problem: boja i proporcija

Oblik rada: frontalni oblik rada, individualni oblik rada

Metoda rada: metoda razgovora, metoda demonstracije

Materijal: tempere, kistovi, bijeli papir

Cilj: uočavanje detalja

ZADACI:

ODGOJNI ZADACI:

- razvijati interes za rad
- razvijati slikarske sposobnosti
- poticati snalažljivost
- poticati djecu na urednost i ustrojenost u radu

OBRAZOVNI ZADACI:

- poticati razvoj vizualnog pamćenja
- poticati na opažanje detalja
- poticati komunikaciju
- poticati aktivno sudjelovanje u aktivnosti

FUNKCIONALNI ZADACI:

- razvoj fine motorike ruku i šake u crtanju paukove mreže
- razvijati osjećaj za preciznost
- razvijati logičko zaključivanje
- poticati razvoj pažnje i koncentracije

ORGANIZACIJA PROSTORA I MATERIJALA ZA RAD:

Prije nego počnemo s aktivnosti pripremit ću stolove i materijale za rad. U sobi dnevnog boravka nalazit će se tri stola, a djeca će biti raspoređena tako da će mlađa i starija djeca biti izmiješana. Ja ću se nalaziti između stolova kako bi im mogla objašnjavati što trebaju napraviti, pomoći ako nekome zatreba pomoć. Na svakom stolu će biti postavljeni papiri, tempere i kistovi za svu djecu. Po želji djeca će moći stajati ili sjediti za vrijeme rada, a prije početka rada zamolit ću ih da se dobro pogledaju u zrcalo koje se također nalazi u sobi dnevnog boravka i pokušaju zapamtiti što više detalja na svome licu kako bih naslikali svoj autoportret.

TIJEK AKTIVNOSTI:

Uvodni dio aktivnosti:

Uvodni dio aktivnosti započet ću svojim predstavljanjem, te ću reći djeci da ćemo danas slikati svoj autoportret. Budući da je to djeci nepoznati pojam objasnit ću im što je to autoportret, te pokazati primjere autoportreta. Nakon toga zamoliti ću ih da jedan po jedan dođu pred zrcalo i pokušaju uočiti detalje na sebi koje će naslikati u svom autoportretu.

Najava:

Vaš današnji zadatak je naslikati sebe. Naglasit ću im da još jednom dobro pogledaju sebe u zrcalo.

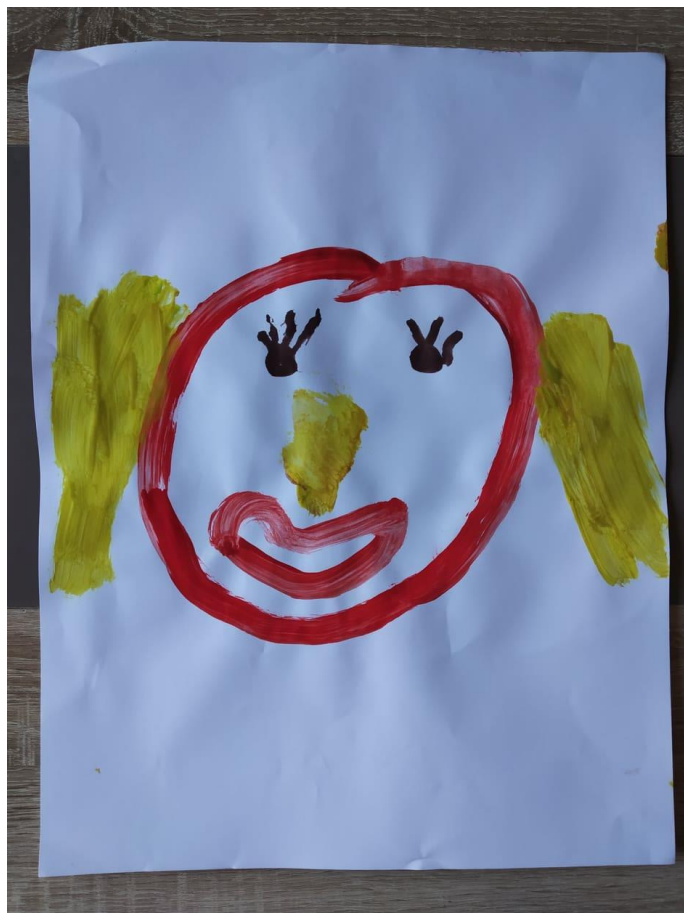
Glavni dio aktivnosti:

Djeca će sjediti za stolom, svi će biti na svom mjestu, rasporedit ću ih da imaju dovoljno mjesta za slikanje, te djecu mlađe i starije dobi rasporediti da sjede izmiješano. Ukoliko zatraže pomoć ili postavne neko pitanje pomoći ću im. Poticat ću ih da obrate pažnju na detalje i da ne gledaju jedni drugima u radove, već da svatko naslika sebe kako zna.

Završni dio aktivnosti:

Kada sva djeca završe sa slikanjem, skupiti ću njihove radove. Zadatak djece biti će da pospreme stolove nakon aktivnosti. Djecu ću uputiti na slobodnu igru, a dok se drugi igraju pojedinačno ću zvati djecu, napisati njihova imena i dob iza rada, te ih pitati što su to naslikali, te zašto su se baš tako naslikali, zašto su upotrijebili određene boje i sl., a njihove odgovore ću zapisati na poseban papir.

7.2. Dječji radovi iz aktivnosti u vrtiću

Crtež 1. (djevojčica L.T. 5 godina i 4 mjeseca)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Kakve boje je tvoja kosa?

L.T. : smeđa

Kako to onda da si naslikala žutu kosu?

L.T. : to mi je kosa kad naraste dugačka i onda sam se ofarbala u plavo

Zašto su ti usta crvene boje?

L.T. : to sam se našminkala kao velika, a imam i maskaru na očima.

Crtež 2. (dječak S.B. 6 godina i 1 mjesec)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Zašto si kosu obojao u plavu boju?

S.B. : pa jer mi je kosa plava

Što ti je ovo žuto, jesu ti to ruke?

S.B. : ma ne teta to su mi ramena

A što ti je ovo plavo ispod ramena?

To mi je majica.

Crtež 3. (djevojčica L.K. 3 godine i 8 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Koga si to naslikala?

L.K. : sebe

Zašto nisi naslikala svoju kosu?

L.K. : zaboravila sam

Kakve boje je tvoja kosa?

L.K. : narančasta

Što ti je ovo crveno ispod oka?

L.K. : šminka

Crtež 4. (dječak S.C. 4 godine i 8 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Gdje su ti oči?

S.C. : tu su, pogriješio sam malo

Zašto imaš zelena usta?

S.C. : ne znam

Jesi li naslikao svoju kosu?

S.C. : jesam vidiš žuta je

Zašto si sve obojao u žuto?

S.C. : jer sam ja žut

Crtež 5. (djevojčica L.V. 5 godina i 10 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Koje boje je tvoja kosa?

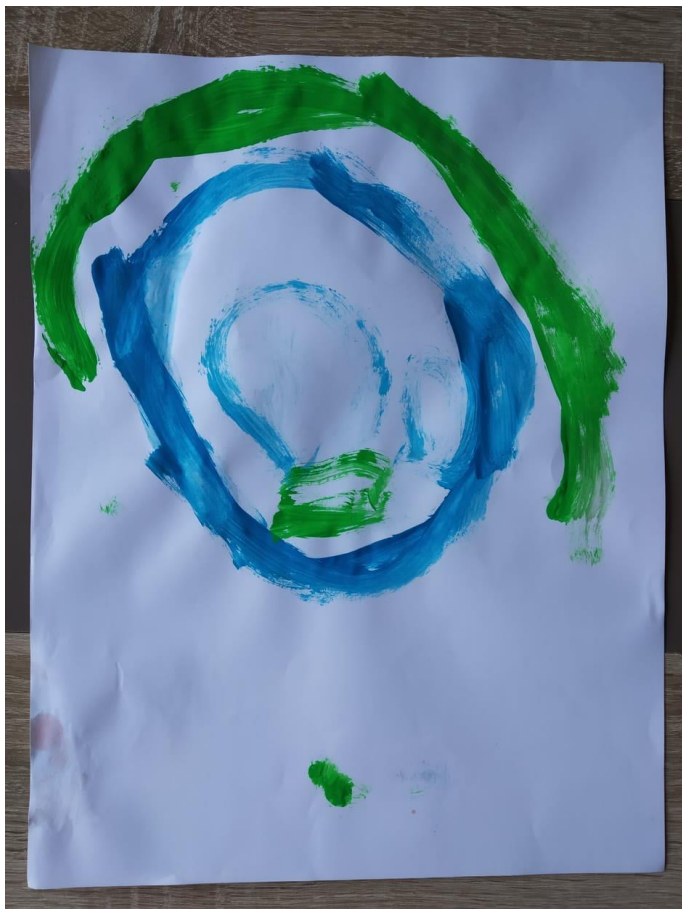
L.V. : plava je imam i pramenove

Zašto su ti oči crne?

L.V. : ma nisu teta to mi je šminka

Ovo narančasto su ti ruke?

L.V. : ne to su mi ramena

Crtež 6. (dječak M.A. 5 godina i 3 mjeseca)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Koje boje je tvoja kosa?

M.A. : ne mogu se sjetiti

Jesi li se dobro pogledao u zrcalo, kakve boje imaš kosu?

M.A. : da (na drugo pitanje ne daje odgovor)

Ovi veliki krugovi su ti oči?

M.A. : da, imam i usta

Crtež 7. (djevojčica A.G. 3 godine i 10 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Što si ovo naslikala oko sebe?

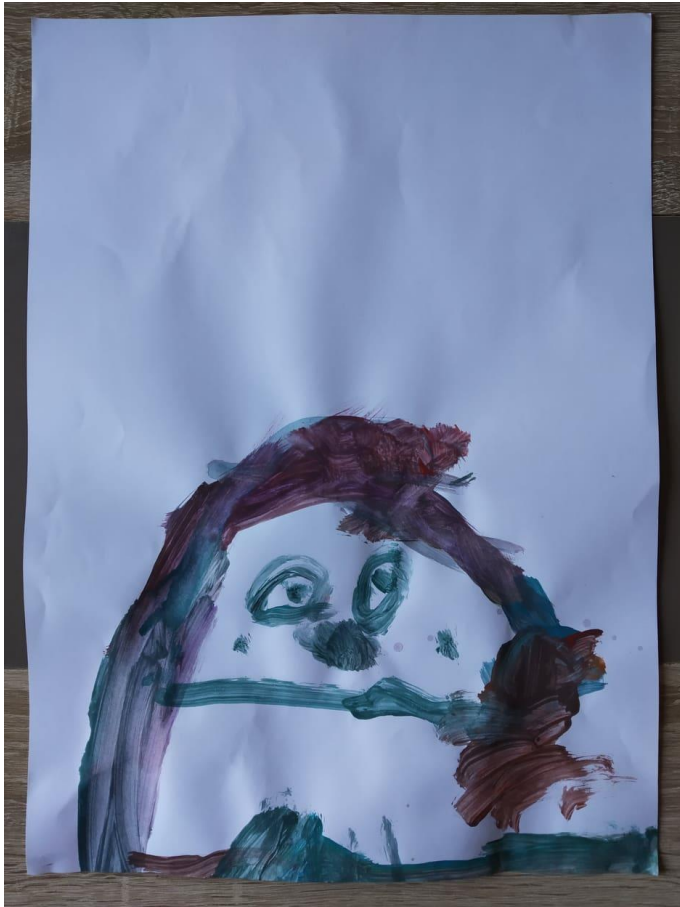
A.G. : boje

Što ti predstavljaju te boje?

A.G. : to mi je kosa i majica

Koje boje je tvoja kosa?

A.G. : smeđe i žute

Crtež 8. (djevojčica M.M. 3 godine i 6 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Koga si to naslikala?

M.M : (nema odgovora)

Jesi to naslikala sebe?

M.M : (nema odgovora)

Koje boje je tvoja kosa?

M.M : smeđa, imam i oči i kosu i nos

Koje boje su tvoje oči?

M.M : ljubičaste

Crtež 9. (djevojčica N.D. 6 godina i 10 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Zašto si naslikala ljubičaste oči?

N.D. : jer mi se ta boja sviđala

Kakve boje su tvoje oči?

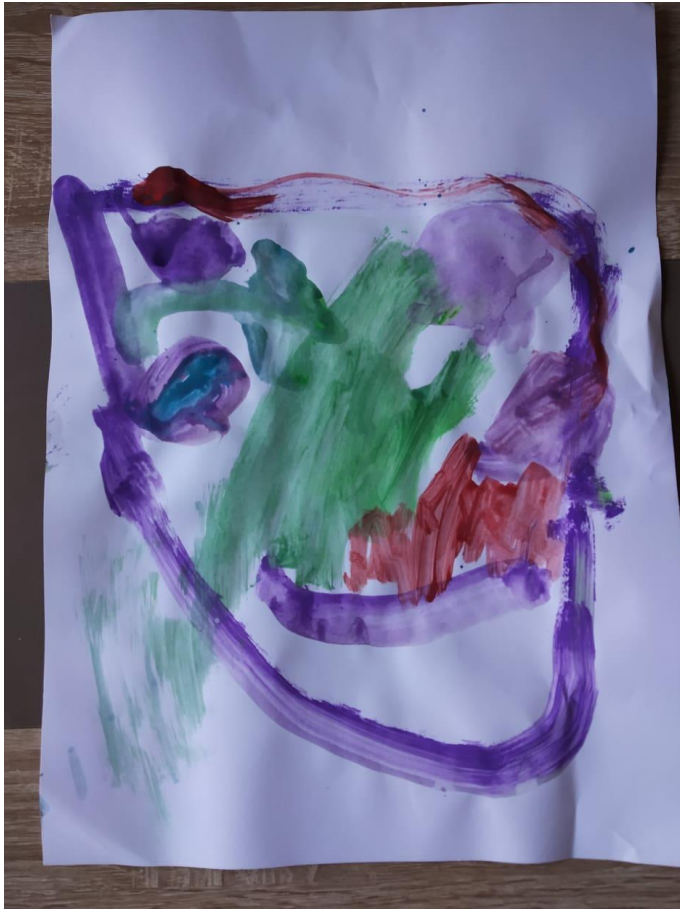
N.D. : smeđe al to mi je bezveze

Koje boje je tvoja kosa?

N.D. : smeđa i jako je dugačka i imam frizuru ko Elza

Zašto si naslikala plava usta?

N.D. : to mi je ruž a imam i plavu majicu

Crtež 10. (djevojčica I.B. 4 godine i 1 mjesec)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Jesi li naslikala kosu?

I.B. : jooj pa jesam i pala mi je na oči

Kakve boje su tvoje oči?

I.B. : plave

Koje boje je tvoja kosa?

I.B. : plava

Što ti je ovo crveno na licu?

I.B. : šminka i usta su mi roza sjajilo od moje mame

Crtež 11. (djevojčica N.R. 5 godina i 2 mjeseca)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Kakve boje imaš kosu?

N.R. : smeđu, a ima i žute uši ispod kose

Kakve boje su tvoje oči?

N.R. : a ne znam mislim žute a nekad smeđe

Što si ovo naslikala ispod glave?

N.R. : imam majicu i ruke i ramena

Crtež 12. (djevojčica M.K. 5 godina i 11 mjeseci)

Komunikacija s djetetom nakon aktivnosti:

Koga si to naslikala?

M.K. : to sam ja i ja sam ti princeza imam i šminku i frizuru kao princeza

Kakve boje su tvoje oči?

M.K. : ja sam princeza i svaki dan ih obojam i imam drugu boju

Kako ih obojaš?

M.K. : imam puno šminke i ona se šminkam i pravim frizure, i moja seka isto ima šminku

Što ti je ovo ljubičasto na kosi?

M.K. : to mi je cvijet na frizuri

8. ZAKLJUČAK

Likovnim izražavanjem možemo saznati jako puno toga o djeci, ali moramo biti jako dobro upoznati s likovnim razvojnim fazama, te likovnim jezikom. Ukoliko nismo upoznati s likovnim razvojnim fazama i likovnim jezikom, može doći do pogrešnih zaključaka o djetetu i njegovim likovnim sposobnostima. Da bi pravilno donijeli zaključak na osnovu djetetovog likovnog rada vrlo je bitno nakon aktivnosti obaviti razgovor s djetetom kako bi nam dijete reklo što je htjelo pokazati svojim radom. Bez komunikacije s djetetom teže je analizirati rad. Kritiziranjem i omalovažavanjem dječjih likovnih radova djeci uništavamo samopouzdanje i želju za sudjelovanjem u likovnim aktivnostima. Vrlo je bitno ne ometati dječje likovno izražavanje nametanjem šablona iako to često radimo nesvjesno. Dijete ne može iskazati svoj unutarnji svijet ako su mu načini izražavanja nametnuti. Većina djece rado crta i osjeća se ugodno u toj aktivnosti, pa upravo zbog toga psiholozi koriste izradu crteža kao način uspostave odnosa s djetetom.

Dječji crteži se često koriste u art terapiji upravo zbog toga što iz dječjeg crteža stručnjaci mogu ući u unutarnji svijet djeteta, te saznati na što trebaju usmjeriti pažnju kako bi terapija bila uspješna. Djeci je puno lakše prikazati osjećaje likovnim izrazom, nego da to moraju učiniti verbalno.

Kao temu likovne aktivnosti u vrtiću odabrala sam temu autoportret. Cilj mi je bio da djeca pokušaju naslikati što više detalja na način koji oni to vide. Vrlo važan dio aktivnosti bio je kratki razgovor sa svakim djetetom posebno. U razgovoru sam saznala što djeci predstavljaju određeni detalji koje su naslikali, a da im nisam postavila pitanja ja bih te detalje protumačila drugačije (npr. dječak je naslikao ramena, a ja sam prije razgovora s njim pretpostavila da je naslikao ruke). Upravo to je važan pokazatelj kako je komunikacija nakon likovne aktivnosti neophodna.

LITERATURA

Knjige

1. BELAMARIĆ, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
2. HERCEG, I., RONČEVIĆ, A., KARLAVARIS, B. (2010.). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa
3. JAKUBIN, M. (1999.) *Likovni jezik i likovne tehnike; temeljni pojmovi*. Educa, Zagreb.
4. KARLAVARIS B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
5. KROFLIN, L., NOLA, D., POSILOVIĆ, A., SUPEK, R. (1987.). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus
6. PETRAČ, L. (2015.) *Dijete i likovno umjetničko djelo ; Metodički pristupi likovno umjetničkom djelu s djecom vrtičke i školske dobi*. Alfa, Zagreb.
7. ŠKRBINA, D.(2013. *Art terapija i kreativnost; Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Veble comerce, Zagreb.

Internetski izvori

1. (<http://www.seminarski-diplomski.co.rs/PSIHOLOGIJA/DecijiCrtez.html> 3.10.2018.)
2. (<http://terapeut-u-kuci.com/analiza-djecjeg-crteza/> 3.10.2018.)
3. (https://ldap.zvu.hr/~mirna/crtez_NOVO%202007.htm, 1.9.2018.).
4. (https://hrcak.srce.hr/%20index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=198793, (28.9.2018.)

POPIS SLIKA I CRTEŽA

POPIS SLIKA

- Slika 1. Likovni razvoj djeteta (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 2. Faza šaranja (Belamarić, 1986.)
- Slika 3. Faza sheme-glavonožac (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 4. Faza razvijene sheme (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 5. Faza oblika i pojava-razina zemlje i prevaljivanje (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 6. Vizualni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 7. Imaginarni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 8. Intelektualni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 9. Ekspresivni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 10. Senzitivni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 11. Tip vizualnog pamćenja (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 12. Analitički tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 13. Sintetički tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 14. Koloristički tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 15. Prostorni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 16. Dekorativni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 17. Grafički tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 18. Konstruktivni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 19. Impulzivni tip (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 20. Različito likovno izražavanje istih motiva djece rane i predškolske dobi (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)
- Slika 21. Crtež čovjeka djeteta s intelektualnim teškoćama (Škrbina, 2013.)

POPIS CRTEŽA

Crtež 1. (djevojčica L.T. 5 godina i 4 mjeseca)

Crtež 2. (dječak S.B. 6 godina i 1 mjesec)

Crtež 3. (djevojčica L.K. 3 godine i 8 mjeseci)

Crtež 4. (dječak S.C. 4 godine i 8 mjeseci)

Crtež 5. (djevojčica L.V. 5 godina i 10 mjeseci)

Crtež 6. (dječak M.A. 5 godina i 3 mjeseca)

Crtež 7. (djevojčica A.G. 3 godine i 10 mjeseci)

Crtež 8. (djevojčica M.M. 3 godine i 6 mjeseci)

Crtež 9. (djevojčica N.D. 6 godina i 10 mjeseci)

Crtež 10. (djevojčica I.B. 4 godine i 1 mjesec)

Crtež 11. (djevojčica N.R. 4 godine i 2 mjeseca)

Crtež 12. (djevojčica M.K. 5 godina i 11 mjeseci)

SAŽETAK

Dječji crtež je jedan od načina komunikacije s djecom. Likovna komunikacija zasniva se na poznavanju likovnog jezika koji je sastavljen od raznovrsnih likovnih simbola. Likovni jezik se mijenja kroz faze likovnog razvoja. Kako bih kvalitetno analizirali dječji crtež potrebno biti dobro upućen i poznavati sve navedene komponente.

Iako crteži nastaju spontano, crtežom djeca lakše mogu pokazati svoju unutrašnjost, tj. svoju sreću, zadovoljstvo, strahove, želje i sl. Crtež može pokazati djetetovu emocionalnu, motoričku ali i intelektualnu zrelost.

Vrlo je bitno da djeci ne namećemo načine crtanja nekog objekta, živog bića i sl. jer nametnutim oblicima izražavanja (šablonama) ometamo dijete da iskaže svoje unutarnje osjećaje. Mnogi terapeuti koriste dječje crteže kao pomagala u ostvarenju kvalitetne komunikacije s djetetom.

Ključne riječi: likovni jezik, likovni simboli, komunikacija, dječji crtež

SUMMARY

A children's drawing is one of the ways of communicating with children. The artistic communication is based on the knowledge of the art language which is composed of various art symbols. The art language is changing through the phases of visual development. In order to properly analyze the child drawing, it is necessary to be well versed and familiar with all the components mentioned.

Although the drawings are spontaneous, drawing children can more easily show their interior, their happiness, pleasure, fears, desires etc. The drawing can show the child's emotional, motor and intellectual maturity.

It is very important that we do not impose on children the drawing of an object, a living creature, etc. because by imposing forms of expression (patterns) we disqualify the child from expressing his inner feelings. Many therapists use childrens drawings as aids in achieving quality communication with the child.

Key words: art language, art symbols, communication, children's drawing